

2. Paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing

2.1 Inleiding

Het weerstandsvermogen en het beheersen van risico's vormen belangrijke en complexe gemeentelijke aangelegenheden. Hier komt nog bij, dat niet elk risico gemakkelijk vertaald kan worden naar een financiële impact. Bij het samenstellen van deze paragraaf is de nota reserves en voorzieningen - weerstandsvermogen 2014 (vastgesteld in de raad van 26 juni 2014) als onderlegger gebruikt. Het spreekt voor zich dat daarbij wel rekening is gehouden met de kennis van nu.

In paragraaf 2.2 wordt het weerstandsvermogen toegelicht. Allereerst wordt ingegaan op de gebruikte begrippen en wordt de berekening van de ratio van het weerstandsvermogen weergegeven. Vervolgens worden de risico's van de gemeente Heemstede geïnventariseerd en gekwantificeerd. In paragraaf 2.3 is ter ondersteuning van de financiële positie een overzicht van de vijf verplichte kengetallen, een nadere toelichting en beoordeling openomen. In paragraaf 2.4 is de geprognosticeerde balans en in paragraaf 2.5 de EMU bijlage opgenomen.

2.2 Het weerstandsvermogen

Om een goed oordeel te kunnen geven over het weerstandsvermogen zijn twee elementen van belang:

A. Beschikbare weerstandscapaciteit

Dit zijn de middelen en mogelijkheden waarover een gemeente beschikt of kan beschikken om risico's in financiële zin af te dekken. We onderscheiden incidentele (algemene reserve, post onvoorzien en stille reserves) en structurele weerstandscapaciteit (begrotingsruimte en reserve belastingcapaciteit). Conform de nota reserves en voorzieningen - weerstandsvermogen 2014 wordt in Heemstede de weerstandscapaciteit bepaald door de algemene reserve. Deze bedraagt per 1-1-2019: € 5.048.000.

B. Benodigde weerstandscapaciteit (de risico's)

Inventarisatie van de risico's die niet op een of andere manier zijn ondervangen en die een financieel gevolg kunnen hebben. Een risico is in dit verband een kans op het zich voordoen van een onvoorziene gebeurtenis met een financieel nadelig gevolg. De risico's worden ingeschat op totaal € 2.222.000. Deze worden nader toegelicht onder B.

Ratio weerstandsvermogen

Bij de vaststelling van de nota reserves en voorzieningen - weerstandsvermogen 2014 is besloten om een norm van 2,0 als uitgangspunt te nemen voor het weerstandsvermogen met een bandbreedte van 1,8 – 2,2. Gekozen is voor een norm van 2,0 (=uitstekend weerstandsvermogen) omdat de voorkeur is gegeven aan een solide weerstandsvermogen, mede omdat dit de robuustheid van de financiële positie weergeeft.

De ratio van het weerstandsvermogen kan per 1 januari 2019 als volgt worden berekend.

Beschikbare incidentele weerstandscapaciteit (A)	=	5.048.000	=	2,3
-----		-----		
Benodigde incidentele weerstandscapaciteit (B)		2.222.000		

Deze ratio kan worden beoordeeld met behulp van onderstaande normtabel.

Normtabel weerstandsvermogen

> 2,0	Uitstekend
1,4 – 2,0	ruim voldoende
1,0 – 1,4	Voldoende
< 1,0	Onvoldoende

De gemeente Heemstede heeft een berekende ratio voor het weerstandsvermogen van 2,3. Dit komt volgens de normtabel overeen met een uitstekend weerstandsvermogen.

Berekening van de beschikbare weerstandscapaciteit (onderdeel A)

De beschikbare weerstandscapaciteit van Heemstede bestaat uit het geheel van middelen die de organisatie daadwerkelijk beschikbaar heeft om de risico's in financiële zin af te dekken. Voor Heemstede betreft dit de algemene reserve.

Beschikbare weerstandscapaciteit (A)	
Algemene reserve per 1 januari 2019	€ 5.048.000

De beschikbare weerstandscapaciteit bestaat uit de algemene reserve, de post onvoorzien, stille reserves en onbenutte belastingcapaciteit. Bij het bepalen van de beschikbare weerstandscapaciteit in deze paragraaf wordt conform de nota reserves en voorzieningen–weerstandsvormogen 2014 de beschikbare weerstandscapaciteit alleen bepaald door de algemene reserve.

Berekening van de benodigde weerstandscapaciteit - de risico's (onderdeel B)

De belangrijkste risico's zijn in deze paragraaf opgenomen. De lijst moet worden beschouwd als een zo goed mogelijke inschatting op basis van de beschikbare informatie. Ingeschat wordt hoe groot de kans is dat de risico's zich inderdaad voordoen. Omdat niet alle risico's zich tegelijk voor zullen doen en ook de risicokans niet gelijk is, is het niet noodzakelijk om de vastgestelde risico's voor 100% op te nemen. Om enige spreiding te bewerkstelligen is voor deze systematiek gekozen en wordt van onderstaande tabel uitgegaan.

Score	Risicokans	Gemiddelde risicokans
1. laag	0% - 25%	12,50%
2. gemiddeld	25% - 50%	37,50%
3. hoog	50% - 75%	62,50%
4. zeer hoog	75% - 100%	87,50%

Risico's uit groep 4 (zeer hoog) doen zich vrijwel zeker voor en zijn daarmee niet echt een risico meer, maar min of meer een zekerheid. Daarom dienen de risico's in deze groep zoveel mogelijk te worden afgedekt door het vormen van een voorziening. Het is dan wel nodig dat het risico goed te kwantificeren is, want een voorziening moet altijd in overeenstemming met de onderliggende verplichting zijn. Er bestaan ook risico's die door de hoogte niet afgedekt kunnen worden door de gemeente zelf. Indien mogelijk worden deze risico's bij een verzekeraar ondergebracht. Dit geldt bijvoorbeeld voor aansprakelijkheid en brandschade. Risico's uit groep 1 (laag) worden in de meeste gevallen niet afzonderlijk genoemd, maar worden getotaliseerd. Risico's lager dan € 50.000 worden niet in de risico-inventarisatie betrokken. Deze moeten worden gedekt uit de normale flexibiliteit van de bedrijfsvoering.

Hierna volgt een samenvatting van de inventarisatie van de risico's die niet op een of andere manier zijn ondervangen (waar geen voorziening voor is gevormd of verzekering voor is aangegaan) en die een financieel gevolg kunnen hebben.

Totaaloverzicht benodigde weerstandscapaciteit (B)				
Risico's	maximaal risico	kans	%	bedrag
1. GR Zuid-Kennemerland WSW	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.
2. Algemene uitkering overheveling integratie-uitkering sociaal domein	1.200.000	laag	12,50%	150.000
3. Investeringsprojecten	1.382.000	gemiddeld	37,50%	518.000
4. Garantiestelling leningen	1.530.000	laag	12,50%	191.000
5. Veiligheidsregio Kennemerland	1.898.000	laag	12,50%	237.000
6. Renteontwikkeling	176.000	gemiddeld	37,50%	66.000
7. Precario op ondergrondse kabels en leidingen nutsbedrijven (vervallen)	0	0	0	0
8. BTW	3.827.000	laag	12,50%	478.000
9. Dividenduitkering	1.387.000	laag	12,50%	173.000
10. Niet verhaalbare planschades	100.000	laag	12,50%	13.000
11. APPA regeling bestuurders	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.
12. Decentralisatie overheidstaken sociaal domein	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.
13. Open einderegeling Participatiewet -inkomensdeel, IOAW, IOAZ en	1.145.000	laag	12,50%	143.000
14. Omgevingswet	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.
15. Vomar	p.m.	p.m.	p.m.	p.m.
16. Outsourcing ICT beheertaken	215.000	zeer hoog	87,50%	190.000
17. Overige risico's	500.000	laag	12,50%	63.000
	maximaal risico	13.360.000		
			benodigde weerstandscapaciteit	2.222.000

In onderstaande schema's worden de risico's nader toegelicht.

1. Gemeenschappelijke regeling Zuid-Kennemerland (WSW)	
Omschrijving	De Wet sociale werkvoorziening (WSW) is erop gericht mensen met een arbeidsbeperking (begeleid) te laten werken in een passende arbeidsomgeving. Met de komst van de Participatiewet is de instroom in de sociale werkvoorziening afgesloten, waardoor de formatie krimpt. Ook het rijksbudget per SW-medewerker neemt tot 2020 geleidelijk af. Om de sociale werkvoorziening gezond te houden is daarom in 2015 het Strategisch verbeterplan paswerk 2015-2018 vastgesteld. In dit plan zijn maatregelen afgesproken om de kosten te verlagen en het verdienvermogen te optimaliseren. In vervolg op dit plan is het rapport 'Toekomst sociale Werkvoorziening' vastgesteld, waarin onder meer gekeken is naar de huisvesting van Paswerk. Daarnaast vindt onderzoek plaats naar een zogenaamd 'Participatiebedrijf', waar Paswerk onderdeel van zou worden.
Kans	p.m.
Impact	De begroting van Paswerk 2019 (o.b.v. de septembercirculaire 2017) laat ten opzichte van de integratie-uitkering Participatie WSW deel een totaal tekort zien van ruim € 1 miljoen in 2019 oplopend tot bijna € 2,6 miljoen in 2022. Geactualiseerd naar de hogere rijksbijdragen uit de meicirculaire 2018 worden de tekorten ruim € 0,4 miljoen in 2019 oplopend tot € 2 miljoen in 2022. De bijdrage van Heemstede hierin is becijferd op € 41.000 voor 2019 oplopend tot € 168.000 in 2022. Deze tekorten zijn in de meerjarenbegroting 2019-2022 verwerkt.
	Uitgaande dat de bijdrage aan Paswerk minus de rijksbijdragen zal toenemen met € 1 miljoen zal de Heemsteedse bijdrage hierin (naar rato van de rijksbijdragen van de deelnemende gemeenten) ca. 9% ofwel € 90.000 bedragen. Gelet op de beschikbare bestemmingsreserve decentralisaties Wmo en Jeugdwet wordt in deze paragraaf er van uitgegaan dat geen aanvullende dekking uit de algemene reserve noodzakelijk is. Het risico wordt als p.m. aangemerkt.

2. Algemene uitkering overheveling integratie-uitkering sociaal domein

Omschrijving	<p>In de meicirculaire zijn de integreerbare delen van de integratie-uitkeringen sociaal domein met ingang van 2019 opgegaan in de algemene uitkering en maken daarmee deel uit van de 'trap-op-trap-af systematiek. Voor de nog niet integreerbare taken zoals de WSW, re-integratie nieuwe doelgroepen, Wmo beschermd wonen en Jeugdwet voorgedij/18+ zijn nieuwe integratie-uitkeringen gekomen.</p> <p>Er zijn bij deze operatie 26 maatstaven aan de algemene uitkering toegevoegd. De herverdeeleffecten worden opgeheven door introductie van een suppletie-uitkering. Heemstede heeft een klein voordeel en wordt gekort d.m.v. een negatieve suppletie-uitkering van € 29.000.</p> <p>De verwachting is dat de nu nog niet integreerbare taken sociaal domein uiterlijk 2021 opgaan in de algemene uitkering. De gevolgen voor Heemstede zijn moeilijk in te schatten. Voor de risicoberekening wordt uitgegaan van een overgangsregeling van maximaal € 15 per inwoner bij jaar, zoals ook is aangehouden bij de risicoberekening van al geïntegreerde onderdelen.</p>
Kans	Laag
Impact	<p>Het risico bedraagt theoretisch maximaal € 15 per inwoner per jaar ofwel afgerond € 400.000 per jaar. Dit betekent vanaf 2020 t/m 2022 een maximaal risico van € 1.200.000. Gelet op de omvang van de nog te integreren taken van ca. € 1.6 miljoen en de omvang van de reserve decentralisaties Wmo en Jeugdwet per 1 januari 2019 van € 7,35 miljoen, kan het risico als laag worden ingeschat en worden berekend op € 150.000 (12,50% van € 1.200.000).</p>

3. Investeringsprojecten

Omschrijving	De gemeente loopt risico bij de investeringsprojecten waarbij zij zelf opdrachtgever is.
Kans	Gemiddeld
Impact	<p>Uitgaande van een gemiddeld investeringsbedrag van € 1.382.000 voor grote projecten (bruto krediet > € 500.000), waarbij het risico zich in de komende 4 jaar één keer voordoet, wordt het risico berekend op 37,50% hiervan. Het berekend incidenteel risico komt daarmee op afgerond € 518.000.</p>

4. Garantstelling leningen

Omschrijving	<p>De gemeente staat garant voor een aantal leningen, die onder andere aan College Hageveld, sportverenigingen en gezondheidsinstellingen zijn verstrekt. Hoewel jaarlijks de begrotingen en jaarrekeningen worden beoordeeld, loopt de gemeente financieel risico doordat zij aangesproken kan worden door een geldverstrekkende instantie. In de bijlagen is een overzicht opgenomen (overzicht gewaarborgde geldleningen) waarin de gegarandeerde geldleningen zijn weergegeven. Het bedrag van de gegarandeerde geldleningen waarvoor de gemeente Heemstede garant staat (zonder de leningen die zijn overgenomen door het Waarborgfonds Sociale Woningbouw) bedraagt volgens dit overzicht per 1 januari 2019 € 9,2 mln.</p>
Kans	Laag
Impact	<p>De kans dat een vereniging of instelling niet aan de verplichtingen kan voldoen, wordt op basis van de historie praktisch nihil geschat. Het risico wordt derhalve gekenmerkt als "laag". Het gemiddelde bedrag per lening, waarvoor de gemeente garant staat, bedraagt € 1.530.000. Er wordt van uitgegaan dat in de komende 4-jaarsperiode één incident kan plaatsvinden. Uitgaande van een laag risico wordt het incidentele risico geschat op 12,50% van € 1.530.000 ofwel € 191.000.</p>

5. Veiligheidsregio Kennemerland (VRK)

Omschrijving	VRK is sinds 2008 één van de 25 veiligheidsregio's in Nederland. De gemeenten Beverwijk, Bloemendaal, Haarlem, Haarlemmermeer, Heemskerk, Heemstede, Uitgeest, Velsen en Zandvoort vormen samen met de hulpdiensten de veiligheidsregio. Op basis van het aantal inwoners maakt de gemeente Heemstede 5% uit van het totaal. Bij financiële tekorten zal Heemstede voor dit percentage worden aangesproken. Het totale weerstandsvermogen van VRK is € 3,4 miljoen. Daarvan moet VRK 70% aanhouden en de gemeenten 30%. Per balansdatum 2017 heeft VRK heeft een eigen weerstandscapaciteit van € 2,4 miljoen. Dit bedrag kan worden opgevangen via de post onvoorzien van € 0,5 miljoen en de aanwezige reserve van € 1,9 miljoen. BDO Audit & Assurance B.V. heeft over 2017 een goedkeurende accountantsverklaring afgegeven.
Kans	Laag
Impact	Het risico wordt beoordeeld als laag gelet op de financiële positie met betrekking tot het weerstandsvermogen van de VRK. Berekening vindt plaats aan de hand van de gemeentelijke bijdrage in 2019 aan de VRK. Uitgaande van een laag risico wordt de benodigde weerstandscapaciteit berekend op 12,50% van € 1.898.000 en is € 237.000.

6. Renteontwikkeling

Omschrijving	De renteontwikkeling is een onzekere en niet te beïnvloeden factor.
Kans	Gemiddeld
Impact	Uitgaande van een gemiddeld investeringsbedrag voor de komende 4 jaar van € 4,4 miljoen en een afwijkend rentepercentage van 1% kan het risico worden berekend op € 44.000. Dit betekent voor 4 jaar een maximaal risico van € 176.000. Uitgaande van een gemiddeld risico kan het incidentele risico worden bepaald op € 66.000 (37,50% van € 176.000).

7. Precario op ondergrondse kabels en leidingen van nutsbedrijven (vervallen)

Omschrijving	Het Rijk heeft besloten precariobelasting voor kabels en leidingen van nutsbedrijven per 1 juli 2017 af te schaffen. Het kabinet heeft gekozen voor een overgangstermijn van 5 jaar. Gemeenten die op 10 februari 2016 (datum wetsvoorstel) een verordening met tarief hebben vastgesteld voor het heffen van precariobelasting van nutsbedrijven kunnen nog tot uiterlijk 1 januari 2022 precariobelasting heffen.
Kans	De kans is 100% dat vanaf de begroting 2022 baten wegvallen voor een bedrag van ongeveer € 120.000. Dit nadeel is in de meerjarenbegroting verwerkt.
Impact	Geen

8. BTW

Omschrijving	Van de meeste uitgaven die de gemeente als overheid doet kan de betaalde BTW deels of geheel gedeclareerd worden bij het BTW compensatiefonds (BCF). Daarnaast kan de gemeente ook de BTW die zij als ondernemer betaalt in vooraftrek brengen (Fiscale BTW). De belastingdienst ziet hierbij toe op de juistheid. De belastingdienst heeft eind 2017 aangegeven dat zij de gemeente Heemstede beoordeelt op het Tax Control Framework. Concreet houdt dit in dat de eigen audits van Heemstede en de controles die daarin uitgevoerd worden overeen moeten stemmen met de eisen die de belastingdienst daar aan stelt. Heemstede heeft zich daar ook aan geconformeerd in de overeenkomst voor Horizontaal Toezicht met de belastingdienst. De belastingdienst kan daarnaast op eigen initiatief een controle (boekenonderzoek) uitvoeren. In principe vindt dit eens in de 5 jaar plaats. Gezien de door de belastingdienst gehanteerde systematiek, kan een kleine fout al leiden tot een hoge correctie/nabetaling. Een audit moet dergelijke fouten ondervangen. Op basis hiervan wordt het risico als laag beoordeeld.
--------------	--

Daarnaast is het kabinet voornemens het lage BTW-tarief per 1 januari 2019 te verhogen van 6% naar 9%. Het financieel risico voor de gemeentebegroting is beperkt. Dit komt omdat het aantal activiteiten waarop het lage BTW-tarief van toepassing is, beperkt is. Bovendien, wordt -zoals reeds aangegeven- de betaalde BTW deels of geheel gedeclareerd bij het BTW-compensatiefonds. De uitputting van het (landelijk gevormde) BTW compensatiefonds wordt hiermee wel versterkt.

Kans Laag

Impact Het risico wordt beoordeeld aan de hand van de totaal gedeclareerde BTW over 2017 bij het BTW compensatiefonds en de in 2017 als ondernemer in vooraftrek genomen BTW. De BCF declaratie over 2017 bedroeg € 3.280.000 en de in vooraftrek genomen fiscale BTW bedroeg € 547.000. Het totale bedrag komt daarmee op € 3.827.000 wat bij een laag risico van 12,5% neerkomt op afgerond € 478.000.

9. Dividenduitkeringen

Omschrijving Dividenduitkeringen zijn door hun aard onderhevig aan onzekerheid. De dividenduitkeringen over 2018, te ontvangen in 2019, worden in deze begroting geraamd op € 1.387.700 (Eneco € 437.500, Stedin € 437.500, Meerlanden € 203.000 en BNG € 309.700).

Kans Laag

Impact Uitgaande van een laag risico wordt het risico berekend op afgerond € 173.000 (12,5% van € 1.387.000).

10. Niet verhaalbare planschades

Omschrijving Hoewel ten behoeve van de afhandeling van claims inzake planschades met succes een beroep op externe expertise kan worden gedaan, blijven de uitkomsten van mogelijke procedures en risico's een onzekere factor. Nu de wet uitdrukkelijk de mogelijkheid biedt planschadeovereenkomsten aan te gaan, wordt dit ook standaard gedaan, waardoor de risico's tot een minimum beperkt blijven. Door het aangaan van een planschadeovereenkomst neemt de initiatiefnemer het risico van de planschade op zich.

Kans Laag

Impact Uitgaande van een laag risico en een claim van € 100.000 in 4 jaar wordt het incidentele risico berekend op afgerond € 13.000 (12,50% van € 100.000).

11. APPA voor bestuurders en voormalig bestuurders

Omschrijving De APPA (Algemene pensioenwet Politieke ambtsdragers) biedt wethouders de mogelijkheid om het reeds opgebouwde pensioen aan de gemeente over te dragen. De gemeente heeft deze taak ondergebracht bij een pensioenverzekeraar, maar blijft wel het risico dragen. Als het behaalde rendement niet overeenkomt met het benodigde rendement, moet de gemeente bijbetalen om het benodigde eindkapitaal veilig te stellen.

Kans p.m.

Impact De mate waarin extra gestort moet worden voor verplichtingen binnen de APPA verzekering is afhankelijk van meerdere factoren. De berekening wordt eenmaal per jaar, namelijk bij het opmaken van de jaarrekening, gemaakt. Dan wordt met actuariële berekeningen bekeken hoeveel kapitaal benodigd is om aan alle toekomstige verplichtingen te voldoen. De uitkomst is afhankelijk van de waardeontwikkeling van de beleggingsportefeuille van de verzekeraar, de mutaties in het achterliggende jaar en de te hanteren rekenrente (wordt jaarlijks door het Rijk vastgesteld.) Dit risico is op dit moment dus niet goed te kwantificeren en wordt daarom p.m. opgenomen.

12. Decentralisaties overheidstaken sociaal domein

Omschrijving	<p>Inmiddels heeft de gemeente 3,5 jaar ervaring met de uitvoering van de (nieuwe) taken in het kader van het sociaal domein. Conform de gemaakte afspraken met de raad worden de rijksuitkeringen voor de taken binnen het sociaal domein in Heemstede volledig ingezet voor dit beleidsterrein. Het gemeentelijk beleid is vastgelegd in het Beleidsplan Sociaal Domein/lokaal gezondheidsbeleid 2015 t/m 2018.</p> <p>Ten behoeve van de periode 2019 t/m 2022 zal een nieuw beleidsplan worden voorgelegd aan de raad. In dit voorgenomen beleidsplan zal worden uitgegaan van een raming van de kosten van de diverse taken die gebaseerd is op de ervaring die sinds 2015 is opgedaan, op de trends die geconstateerd zijn, op de kanteling van de ondersteuning die is ingezet en op verwachte ontwikkelingen.</p> <p>Daarnaast zal aandacht worden besteed aan:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de effecten van de gewijzigde rijksfinanciering vanaf 2019. Dit betreft de in 2019 overgehevelde (ontschotte) integratie-uitkeringen sociaal domein naar de algemene uitkering en de uiterlijk 2021 over te hevelen resterende integratie-uitkeringen naar de algemene uitkering. • De per 2019 vereiste omvang van de reserve decentralisaties Wmo en Jeugdwet. De positieve resultaten van de afgelopen jaren zijn gestort in deze reserve, die per 1 januari 2019 op € 7,35 miljoen wordt begroot. <p>In deze meerjarenbegroting 2019-2022 kan voor het laatst aansluiting worden gemaakt met de (per 2019 deels ontschotte) rijksvergoedingen. Het Rijk gaf in de meicirculaire 2018 dit inzicht nog. Opgemerkt wordt dat deze rijksvergoedingen voor de Wmo en de Jeugdwet vooralsnog toereikend zijn geweest om het Heemsteedse beleid te kunnen uitvoeren en de inwoners op passende wijze te kunnen ondersteunen. De voor 2019 benodigde budgetten Wmo en Jeugdwet geven ten opzichte van de (deels ontschotte) rijksvergoedingen 2019 een budgettair neutraal beeld. Voor de jaren 2020 t/m 2022 zijn de budgetten conform het bestaande beleid budgettair neutraal begroot.</p> <p>Voor de Participatiewet worden de geraamde WSW exploitatietekorten (2019 € 41.000, 2020 € 90.000, 2021 € 139.000 en 2022 € 168.000) en de geraamde re-integratietekorten (2019 € 84.000, 2020 € 71.000, 2021 € 67.000 en 2022 € 55.000) gedekt door de reserve decentralisaties Wmo en Jeugdwet.</p>
Kans	p.m.
Impact	<p><i>Reserve decentralisaties sociaal domein</i></p> <p>Conform de Programmabegroting 2018 (pagina 16) is door de raad de minimaal vereiste omvang van de Reserve decentralisaties Wmo en Jeugdwet, mede gelet op de omvangrijke en financieel risicovolle nieuwe taak die op korte termijn door de gemeente zal moeten worden uitgevoerd (Beschermd Wonen en Maatschappelijke Opvang), gesteld op € 5 miljoen. Hierbij zijn de volgende kanttekeningen geplaatst:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gelet op het feit dat de reserve binnen afzienbare tijd naar verwachting niet verder zal stijgen, is het budget benodigd voor een langere tijd; • Het betreffende surplus (boven genoemde € 5 miljoen) kan worden ingezet voor activiteiten met eenmalige kosten die een directe relatie hebben met de doorontwikkeling van de taken in het sociaal domein. <p>De bestemmingsreserve decentralisaties sociaal domein bedraagt per 1 januari 2019 € 7,35 miljoen. Kortom: gezien de beschikbare bestemmingsreserve wordt in deze paragraaf er van uitgegaan dat geen aanvullende dekking uit de algemene reserve noodzakelijk is. Het risico wordt als p.m. aangemerkt.</p>

13. Open einde regeling Participatiewet-inkomensdeel, IOAW en IOAZ

Omschrijving	<p>Voor de WWB, IOAW en IOAZ wordt door het Rijk een specifieke uitkering verstrekt. Vanaf 2015 worden de bijstandsbudgetten verdeeld via een nieuw objectief verdeelmodel. Voor kleinere gemeenten zal naast een objectieve verdeling ook nog een historische component onderdeel van gaan uitmaken.</p>
--------------	---

De huidige gedragslijn is dat het verschil tussen de bijstandskosten en bijdrage van het Rijk in de bijstandskosten wordt verrekend met de reserve bijstand Participatiewet, IOAW, IOAZ en BBZ starters. Als de reserve niet toereikend is om de toekomstige bijstandskosten te kunnen verevenen zal het tekort ten laste van de algemene middelen gebracht.

Op basis van recente cijfers over het aantal bijstandsccliënten en de rijksuitkering is voor 2019-2022 een voordelig resultaat geraamd van € 14.000, wat volgens de huidige gedragslijn zal worden toegevoegd aan de reserve bijstand Participatiewet, IOAW, IOAZ en BBZ starters. Hierdoor zal geen beroep meer worden gedaan op de algemene middelen. Uitgaande van deze begrotingscijfers zal Heemstede geen beroep hoeven te doen op de vangnetregeling. Deze regeling voorziet in een compensatie van 50% voor tekorten tussen de 7,5% (2018 nog 5%) en de 12,5% en volledige compensatie voor tekorten boven de 12,5%. Op basis hiervan zal het tekort nooit hoger kunnen zijn dan jaarlijks ca. € 350.000. In 2018 was dit op basis van tekorten tussen de 5% en 12,5% maximaal € 300.000.

Kans Laag

Impact Uitgaande van de huidige vangnetregeling kan het maximale tekort jaarlijks € 350.000 bedragen. De reserve Participatiewet inkomensdeel, IOAW, IOAZ en BBZ starters bedraagt per 1 januari 2019 € 255.000. Dit betekent voor de komende 4 jaar een risico van maximaal € 1.145.000 (4 x € 350.000 minus € 255.000). Bij een aantrekkende economie is de kans op hogere bijstands aantallen bijgesteld van gemiddeld naar laag. Uitgaande van een laag risico van 12,5% bedraagt het incidentele risico € 143.000.

14. Omgevingswet

Omschrijving De Omgevingswet wordt ingevoerd per 1 januari 2021. Onder de Omgevingswet wordt de categorie vergunningvrij bouwen aanzienlijk uitgebreid. Dat betekent dat er minder omgevingsvergunningen worden verleend en de legesopbrengst daarmee evenredig afneemt. Op dit moment is nog geen inschatting te maken met welk percentage de legesopbrengst zal afnemen. Onder de Wabo kan ook al ruim vergunningvrij worden gebouwd. De regelgeving rond vergunningvrij bouwen is tamelijk complex. Vanuit het oogpunt van dienstverlening wordt veel tijd gestoken in het informeren van inwoners wat er vergunningvrij mag worden gebouwd. De verwachting is dat het vergunningvrij bouwen onder de Omgevingswet nog complexer wordt. Het verruimen van het vergunningvrij bouwen zal niet leiden tot een kleinere formatie.

Kans p.m.

Impact p.m.

15. VOMAR

Omschrijving De anterieure overeenkomst tussen de gemeente en TP/Vomar is aangegaan in het kader van de realisering van een supermarkt zoals door de raad opgenomen in het besluit van november 2017 tot vaststelling van het bestemmingsplan 'Centrum en omgeving, tweede herziening'. De raad heeft inmiddels besloten een voorbereidingsbesluit te nemen, hetgeen niet in lijn is met de aangegane overeenkomst. Mocht het voorbereidingsbesluit ertoe leiden dat er - zonder consensus met TP/Vomar - een intrekingsbesluit wordt genomen, dan zijn er risico's. Of het zo ver gaat komen zal tevens worden bepaald door de resultaten van het overleg dat het college met TP/Hoorne Vastgoed voert naar aanleiding van het genomen voorbereidingsbesluit. Komen de partijen die de overeenkomst zijn aangegaan immers gezamenlijk tot andere afspraken, dan is de inzet van juridische procedures ook niet meer te verwachten.

Kans p.m.

Impact p.m.

16. Outsourcing ICT beheertaken

Omschrijving	GRIT is de lichte gemeenschappelijke regeling, die voor Heemstede en Bloemendaal het IT beheer uitvoert. Naar aanleiding van de in 2017 uitgevoerde <i>Gateway review</i> is besloten het door GRIT uitgevoerde beheer van onze ICT systemen te outsourcen naar een externe partij. De Europese aanbesteding voor de outsourcing van ICT beheertaken is in 2018 gestart en de definitieve gunning wordt verwacht in het eerste kwartaal van 2019. Met de outsourcing verandert de GRIT van een beheersorganisatie naar een regie-organisatie. Er zal sprake zijn van een transitiefase, waarin taken en kennis worden overgedragen aan de externe partij die uit de aanbesteding is gekomen. De verwachting is dat de transitiefase leidt tot extra tijdelijke kosten. Een grove indicatie is dat de transitiekosten kunnen oplopen tot ruim € 400.000. Hiervan komt 54% ten laste van de gemeente Heemstede, afgerond dus € 215.000. Op het moment dat de financiële consequenties van de outsourcing en de transitiefase beter in te schatten zijn, zullen deze in een separaat voorstel aan de raad ter goedkeuring worden voorgelegd. Daarnaast kan de Europese aanbesteding een risico zijn, als een afgewezen partij bezwaar maakt tegen de procedure. De gunning duurt dan langer waardoor langer extern personeel moet worden ingehuurd.
Kans	Zeer hoog
Impact	Uitgaande van een zeer hoog risico wordt het incidentele risico berekend op 87,5% van € 215.000 is € 190.000.

17. Overige risico's

Omschrijving	Alle overige risico's zijn te beperkt van omvang om ze apart te berekenen en toe te lichten.
Kans	Laag
Impact	Hiervoor worden 10 risico's van € 50.000 met een laag risico geraamd. Uitgaande van een laag risico (12,5%) bedraagt het incidentele risico € 63.000.

2.3 Kengetallen ter ondersteuning van de beoordeling van de financiële positie.

Conform de BBV is elke gemeente met ingang van 2016 verplicht in deze paragraaf de volgende kengetallen op te nemen: netto schuldquote en netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen, solvabiliteitsratio, grondexploitatie, structurele exploitatieruimte en belastingcapaciteit.

Deze kengetallen maken inzichtelijk(er) over hoeveel (financiële) ruimte de gemeente beschikt om structurele en incidentele lasten te kunnen dekken of opvangen. Ze geven zodoende inzicht in de financiële weerbaar- en wendbaarheid. De kengetallen worden gezamenlijk opgenomen in de paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing, omdat deze paragraaf weergeeft hoe solide de begroting is en in hoeverre financiële tegenvallers kunnen worden opgevangen.

Kengetallen	Rekening	Begroting	Begroting	Meerjarenbegroting		
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1a Netto schuldquote	48,9%	74,9%	79,7%	81,5%	81,1%	77,7%
1b Netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen	48,0%	74,3%	79,1%	80,8%	80,4%	77,1%
2 Solvabiliteitsratio	33,8%	25,7%	25,7%	24,7%	24,1%	24,0%
3 Grondexploitatie	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
4 Structurele exploitatieruimte	2,0%	0,0%	0,2%	1,0%	1,5%	1,7%
5 Belastingcapaciteit	116,2%	118,7%	121,6%	123,7%	125,0%	124,7%

Toelichting op de kengetallen

Netto schuldquote (kengetal 1a)

De netto schuld weerspiegelt het niveau van de schuldenlast van de gemeente ten opzichte van de eigen middelen. De vraag is: kan de gemeente met zijn inkomen de schuld wel dragen?

Netto schuldquote	Rekening 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Meerjarenbegroting		
				2020	2021	2022
Netto schuldquote	23.446.000	32.874.000	38.523.000	40.695.000	41.017.000	39.199.000
Kortlopende schulden = Netto vlottende schuld (BBV art.48)	7.259.000	6.613.000	6.630.000	6.630.000	6.630.000	6.630.000
Overlopende passiva (BBV art.49)	4.131.000	6.772.000	5.113.000	4.556.000	4.468.000	4.599.000
Langlopende uitzettingen = Fin. vaste activa (BBV art.36d t/m 36f)	0	0	0	0	0	0
Kortlopende vorderingen en uitzettingen < 1 jaar (BBV art.39)	6.000.000	4.575.000	5.999.000	5.999.000	5.999.000	5.999.000
Liquide middelen (BBV art.40)	31.000	0	0	0	0	0
Overlopende activa (BBV art.40a)	1.826.000	2.111.000	1.826.000	1.827.000	1.826.000	1.826.000
A + B + C - D - E - F - G	26.979.000	39.573.000	42.441.000	44.055.000	44.290.000	42.603.000
Totale baten excl. mutaties reserves (BBV art.17c)	55.203.000	52.803.000	53.220.000	54.084.000	54.644.000	54.838.000
Netto schuldquote (A + B + C - D - E - F - G) / H x 100%	48,9%	74,9%	79,7%	81,5%	81,1%	77,7%

Netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen (kengetal 1b)

Om inzicht te verkrijgen in hoeverre sprake is van doorlenen wordt de netto schuldquote zowel in- als exclusief doorgeleende gelden weergegeven (netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen). Op die manier wordt duidelijk in beeld gebracht wat het aandeel van de verstrekte leningen is en wat dit betekent voor de schuldenlast.

1b. Netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen	Rekening 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Meerjarenbegroting		
				2020	2021	2022
A Onderhandse leningen = Vaste schulden (BBV art.46)	23.446.000	32.874.000	38.523.000	40.695.000	41.017.000	39.199.000
B Kortlopende schulden = Netto vlottende schuld (BBV art.48)	7.259.000	6.613.000	6.630.000	6.630.000	6.630.000	6.630.000
C Overlopende passiva (BBV art.49)	4.131.000	6.772.000	5.113.000	4.556.000	4.468.000	4.599.000
D Langlopende uitzettingen = Fin. vaste activa (BBV art.36b t/m 36f)	462.000	317.000	362.000	357.000	352.000	347.000
E Kortlopende vorderingen en uitzettingen < 1 jaar (BBV art.39)	6.000.000	4.575.000	5.999.000	5.999.000	5.999.000	5.999.000
F Liquide middelen (BBV art.40)	31.000	0	0	0	0	0
G Overlopende activa (BBV art.40a)	1.826.000	2.111.000	1.826.000	1.827.000	1.826.000	1.826.000
A + B + C - D - E - F - G	26.517.000	39.256.000	42.079.000	43.698.000	43.938.000	42.256.000
H Totale baten excl. mutaties reserves (BBV art.17c)	55.203.000	52.803.000	53.220.000	54.084.000	54.644.000	54.838.000
Netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen (A + B + C - D - E - F - G) / H x 100%	48,0%	74,3%	79,1%	80,8%	80,4%	77,1%

De solvabiliteitsratio (kengetal 2)

Dit kengetal geeft inzicht in de mate waarin de gemeente in staat is aan haar financiële verplichtingen te voldoen. Onder het solvabiliteitsratio wordt verstaan het eigen vermogen (zowel de algemene reserve als de bestemmingsreserves) als percentage van het balanstotaal.

2. Solvabiliteitsratio	Rekening	Begroting	Begroting	Meerjarenbegroting		
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
A Eigen vermogen (BBV art.42 lid 1)	22.372.000	19.245.000	20.331.000	19.460.000	18.922.000	18.356.000
B Balanstotaal (BBV art. 37 en 41)	66.221.000	74.829.000	79.074.000	78.867.000	78.527.000	76.548.000
Solvabiliteit (A / B) x 100%	33,8%	25,7%	25,7%	24,7%	24,1%	24,0%

Kengetal grondexploitatie (kengetal 3)

De afgelopen jaren is gebleken dat grondexploitatie een forse impact kan hebben op de financiële positie van een gemeente. Dit is overigens niet het geval bij de gemeente Heemstede, omdat wij gronden zelf niet exploiteren. De boekwaarde van de voorraden grond is van belang, omdat deze waarde moet worden terugverdiend bij de verkoop. Voor de berekening van dit kengetal worden de niet in exploitatie genomen gronden en de bouwgrond in exploitatie bij elkaar opgeteld en gedeeld door de totale baten.

3. Grondexploitatie	Rekening	Begroting	Begroting	Meerjarenbegroting		
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
A Niet in exploitatie genomen bouw gronden (BBV art.38a)	0	0	0	0	0	0
B Bouw gronden in exploitatie (BBV art.38b)	0	0	0	0	0	0
A+B	0	0	0	0	0	0
C Totale baten excl. mutaties reserves (BBV art.17c)	55.203.000	52.803.000	53.220.000	54.084.000	54.644.000	54.838.000
Grondexploitatie (A+B)/C x 100%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%

Structurele exploitatieruimte (kengetal 4)

Voor de beoordeling van het structurele en reële evenwicht van de begroting wordt een onderscheid gemaakt tussen structurele en incidentele lasten. Bij incidentele lasten of baten gaat het om eenmalige zaken die zich gedurende maximaal drie jaar voordoen. Voorbeelden van structurele baten zijn de algemene uitkering en eigen belastinginkomsten. Bij structurele lasten zijn dat bijvoorbeeld de personeelslasten, kapitaallasten en bijdragen aan gemeenschappelijke regelingen. Een begroting waarvan de structurele baten hoger zijn dan de structurele lasten is meer flexibel dan een begroting waarbij structurele baten en lasten in evenwicht zijn. De structurele exploitatieruimte wordt bepaald door het saldo van de structurele baten en lasten en het saldo van de structurele onttrekkingen en toevoegingen aan reserves gedeeld door de totale baten en uitgedrukt in een percentage.

4. Structurele exploitatieruimte	Rekening	Begroting	Begroting	Meerjarenbegroting		
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
A Totale structurele lasten (BBV art.17c en 19c)	50.934.000	52.805.000	53.352.000	53.852.000	54.142.000	54.263.000
B Totale structurele baten (BBV art.17c en 19c)	51.793.000	52.567.000	53.184.000	54.070.000	54.630.000	54.824.000
C Totale structurele toevoegingen aan de reserves (BBV art.19d)	0	0	0	0	0	0
D Totale structurele onttrekkingen aan de reserves (BBV art.28d)	223.000	260.000	280.000	347.000	346.000	358.000
(B - A) + (D - C)	1.082.000	22.000	112.000	565.000	834.000	919.000
E Totale baten exclusief mutaties reserves (BBV art.17c)	55.203.000	52.803.000	53.220.000	54.084.000	54.644.000	54.838.000
Structurele exploitatieruimte ((B - A) + (D - C)) / (E) x 100%	2,0%	0,0%	0,2%	1,0%	1,5%	1,7%

Belastingcapaciteit: woonlasten meerpersoonshuishouden (kengetal 5)

De ruimte die een gemeente heeft om zijn belastingen te verhogen wordt vaak gerelateerd aan de totale woonlasten. De COELO publiceert deze lasten ieder jaar in de Atlas van de lokale lasten. Onder de woonlasten worden verstaan de OZB en de rioolheffing en reinigingsheffing voor een woning met een gemiddelde WOZ-waarde in de gemeente. De belastingcapaciteit van een gemeente wordt daarom berekend door de totale woonlasten meerpersoonshuishouden in jaar t te vergelijken met het landelijk gemiddelde in jaar t-1 en uit te drukken in een percentage.

5. Belastingcapaciteit: woonlasten meerpersoonshuishouden	Rekening	Begroting	Begroting	Meerjarenbegroting		
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
A OZB-lasten voor gezin bij gemiddelde WOZ-waarde	402	402	412	412	412	412
B Rioolheffing voor gezin bij gemiddelde WOZ-waarde	196	207	207	222	231	229
C Afvalstoffenheffing voor een gezin	242	247	258	258	258	258
D Eventuele heffingskorting	0	0	0	0	0	0
E Totale woonlasten voor gezin bij gemiddelde WOZ-waarde (A + B + C - D)	840	856	877	892	901	899
F Woonlasten landelijke gemiddelde voor gezin in t-1	723	721	721	721	721	721
Woonlasten t.o.v. landelijke gemiddelde jaar er voor (E / F) x 100%	116,2%	118,7%	121,6%	123,7%	125,0%	124,7%

Beoordeling van de onderlinge verhouding tussen de kengetallen in relatie tot de financiële positie

Uit de beschrijving van de verschillende kengetallen hierboven blijkt dat een afzonderlijk kengetal nog weinig zegt over hoe de financiële positie moet worden beoordeeld. Zo hoeft een hoge schuld geen nadelig effect te hebben op de financiële positie, maar is dat afhankelijk of en wat er aan eigen vermogen en baten tegenover die schuld staat en hoe groot de kans is dat de schuld weer wordt afgelost. Een tegenvallende ontwikkeling op de grondprijs hoeft geen negatieve invloed te hebben indien de structurele exploitatieruimte groot is of men over voldoende ruimte in belastingcapaciteit beschikt. Er is dan ruimte om tegenvallers op te vangen. Het is dus met andere woorden niet mogelijk om een individueel kengetal te gebruiken voor de beoordeling van de financiële positie. De kengetallen zullen altijd in samenhang moeten worden gezien, omdat ze alleen gezamenlijk en in hun onderlinge verhouding een goed beeld kunnen geven van de financiële positie van een gemeente.

De uitkomsten van de kengetallen geven het volgende beeld:

- De netto schuld bedraagt ca. 80% van de totale omzet van de gemeente Heemstede. Normaal ligt de netto schuldquote van een gemeente tussen de 0 en 90%. Als de netto schuldquote tussen 100% en 130% ligt, is de gemeenteschuld hoog (oranje). Als de netto schuldquote boven de 130% uitkomt, dan bevindt de gemeente zich in de gevarenzone (rood) (bron: VNG juni 2015). Heemstede staat dus goed;
- Het effect van doorgeleende gelden aan derden op de schuldpositie is beperkt;
- De solvabiliteitsratio, oftewel het eigen vermogen (reserves) als percentage van het balanstotaal bedraagt ca. 25%;
- De risico's m.b.t. gronden in eigendom zijn nihil;
- De begroting van de gemeente Heemstede is structureel en reëel in evenwicht;
- De woonlasten voor een meerpersoonshuishouden zijn in Heemstede hoger dan het (ongewogen) landelijk gemiddelde. Dit heeft te maken met het feit dat huizen in de gemeente Heemstede gemiddeld een hogere WOZ-waarde hebben (ca. € 452.000) dan het landelijk gemiddelde. Onze gemeente wordt hierdoor ook meer gekort op de algemene uitkering.

2.4 Geprognosticeerde balans per ultimo 2017 – 2022

	Rekening 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Meerjarenbegroting		
				2020	2021	2022
ACTIVA						
1. Vaste activa						
1a Immateriële vaste activa						
1b materiële vaste activa	56.085.000	66.003.000	69.070.000	68.867.000	68.533.000	66.559.000
1c Financiële vaste activa						
* kapitaalverstreking (BBV art. 36a)	1.817.000	1.817.000	1.817.000	1.817.000	1.817.000	1.817.000
* leningen aan derden (BBV art. 36b)	147.000	51.000	47.000	42.000	37.000	32.000
* overige langlopende leningen (BBV art. 36c)	315.000	266.000	315.000	315.000	315.000	315.000
* uitzettingen rijks schatkist >1 jr. (BBV art. 36d)	0	0	0	0	0	0
* uitzettingen overige >1 jr. (BBV art. 36e/36f)	0	0	0	0	0	0
2. Vlottende activa						
2a Voorraden						
* voorraden bouwgronden in niet in expl.(BBV art. 38)	0	0	0	0	0	0
* voorraden bouwgronden in expl.(BBV art. 38)	0	0	0	0	0	0
* voorraden overig	0	6.000	0	0	0	0
2b Uitzettingen < 1 jaar						
* rijks schatkist	1.000	0	0	0	0	0
* overige vorderingen < jaar	5.999.000	4.575.000	5.999.000	5.999.000	5.999.000	5.999.000
2c Liquide middelen	31.000	0	0	0	0	0
2d Overlopende activa	1.826.000	2.111.000	1.826.000	1.827.000	1.826.000	1.826.000
	66.221.000	74.829.000	79.074.000	78.867.000	78.527.000	76.548.000
PASSIVA						
3 Vaste passiva						
3a Eigen vermogen						
* algemene reserve	6.718.000	4.819.000	4.473.000	4.373.000	4.373.000	4.373.000
* bestemmingsreserves ter dekking kapitaallasten	6.420.000	8.159.000	7.899.000	7.571.000	7.244.000	6.917.000
* bestemmingsreserves overig	8.528.000	6.267.000	7.959.000	7.516.000	7.305.000	7.066.000
* resultaat	706.000	0	0	0	0	0
3b Voorzieningen	9.013.000	9.325.000	8.477.000	7.526.000	7.490.000	7.764.000
3c Vaste schulden						
* onderhandse leningen	23.280.000	32.705.000	38.357.000	40.529.000	40.851.000	39.033.000
* waarborgsommen	166.000	169.000	166.000	166.000	166.000	166.000
4 Vlottende passiva						
4a Netto vlottende schulden > 1 jaar	0	0	0	0	0	0
4b Netto vlottende schulden < 1 jaar	0	0	0	0	0	0
* bank/giro saldi	4.829.000	4.200.000	4.200.000	4.200.000	4.200.000	4.200.000
* overige schulden	2.430.000	2.413.000	2.430.000	2.430.000	2.430.000	2.430.000
4c Overlopende passiva	4.131.000	6.772.000	5.113.000	4.556.000	4.468.000	4.599.000
	66.221.000	74.829.000	79.074.000	78.867.000	78.527.000	76.548.000

2.5 EMU saldo 2018-2022

	Begroting 2018	Begroting 2019	Meerjarenraming		
			2020	2021	2022
1 Wat is uw exploitatiesaldo vóór toevoeging aan c.q. onttrekking uit reserves (BBV art.17c)?	-797	-1.103	136	984	1.157
2 Wat zijn uw afschrijvingen ten laste van de exploitatie?	3.809	4.010	4.344	4.244	4.431
3 Wat zijn uw bruto dotaties aan de post voorzieningen ten laste van de exploitatie?	2.401	2.133	2.114	2.169	2.224
4 Wat zijn uw uitgaven aan investeringen in (im)materiële vaste activa die op de balans worden geactiveerd?	7.156	6.872	4.141	3.910	2.457
5 Wat zijn de in mindering op de onder vraag 4 bedoelde investeringen gebrachte ontvangen bijdragen van het Rijk, de Provincies, de Europese Unie en overigen?	1.500	1	471	5	0
6 Desinvesteringen in (im)materiële vaste activa:	0	0	0	0	0
6a Wat zijn uw verkoopopbrengsten uit desinvesteringen in (im)materiële vaste activa (tegen verkoopprijs)?	0	0	0	0	0
6b en wat is daarin de te verwachten boekwinst?	0	0	0	0	0
7 Hoeveel bedragen de uitgaven aan aankoop van grond en de uitgaven aan bouw-, woonrijp maken e.d.?	0	0	0	0	0
8 Grondverkoop:					
8a Wat zijn de verkoopopbrengsten van grond (tegen verkoopprijs)?	0	0	0	0	0
8b en wat is daarin de te verwachten boekwinst?	0	0	0	0	0
9 Wat zijn uw betalingen ten laste van de voorzieningen?	2.732	2.579	3.065	2.205	1.949
10 Zijn er voorts betalingen die niet via de onder vraag 1 genoemde exploitatie lopen, maar rechtstreeks ten laste van de reserves (inclusief fondsen en dergelijke) worden gebracht en die nog niet vallen onder één van de bovenstaand vragen?	0	0	0	0	0
11 Bij de berekening van het EMU-saldo wordt gecorrigeerd voor verkoop van deelnemingen en aandelen.					
11a Gaat u deelnemingen en aandelen verkopen? (ja/nee)	niet bekend	niet bekend	niet bekend	niet bekend	niet bekend
11b Zo ja wat is bij verkoop de te verwachten boekwinst?	0	0	0	0	0
	-2.975	-4.410	-141	1.287	3.406